

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE EĞİTİM

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
MATERYAL VE YÖNTEM	5
BULGULAR VE TARTIŞMA.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ	6
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE EĞİTİM.....	8
---	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI.....	12
3.1. Tekke ve Zaviyeler.....	12
3.2. Mescid ve Camiler	13
3.3. Mektep	13
3.4. Medrese.....	13
SONUÇ	21
KAYNAKÇA	24

GİRİŞ

Eğitim, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye anlamındadır (TDK, 2011: 761). Bir başka tanıma göre de eğitim, bireyin yaşadığı toplumda uygulama değeri olan yetenek, yöneliş ve diğer davranış örüntülerini kazanarak davranış değiştirdiği, gizil güçlerini keşfederek geliştirdiği toplumsal süreçler toplamıdır (Demirel ve Ün, 1987: 57). Tanımlardan hareketle Eğitim, bireyin kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Öğretim ise; yaşantılar yoluyla meydana gelen kalıcı izli davranış değişikliğidir (Erden, 2008: 13-17).

Okul, eğitim ve öğretim etkinliklerinin gerçekleştirildiği yerdir. Okullarda çeşitli düzeylerde, toplu olarak öğrenim yapılır. Okul eğitimindeki temel amaç, öğrencilerin zihinsel, bedensel ve ahlâksal açıdan gelişmesini sağlamaktır. Okul binaları okulun amacına göre yapılır okul hem bir bilgi yuvası hem de sosyal etkinliklerin yerine getirildiği bir kurumdur (Gülşen ve Gökyer, 2011: 3). Eğitim kurumu öğrencilerin eğitim ve öğretimlerinin yapıldığı yer, eğitim programı ise eğitimi düzenleyen ve yönlendiren sistemdir (TDK, 2011: 762). Sistem, birtakım daha küçük parçalardan oluşan, fakat kendisi de aynı zamanda daha büyük bir sistemin ya da sistemlerin parçası olarak işlevde bulunan bir bütündür (Kaya, 1984: 80). Bütün bu açıklamalar ekseninde çalışmamızda eğitimin bugünkü tanımı ve fonksiyonu ile geçmişte kendisinden beklenen fonksiyonlarında benzer yönler olup olmadığı görülecektir.

Eğitim ve öğretim, toplumu bir arada tutan, devlet- millet beraberliğinin ve bütünlüğünün de sağlayıcısıdır. Eğitim ve öğretim kavramlarını iyi bilmek, çağa göre etkili bir sistem kurmak; ancak bunu yaparken geçmiş birikimlerin üzerine bugünü inşa etmekle mümkündür. Çalışmamızın konusu olan Anadolu Selçuklu Devleti'nde eğitimi incelerken onların nereden geldiklerini, nasıl kurulduklarını, kökenlerini, kültür ve soy bağı olan toplulukları ve onlardan etkilendikleri hususları da bilmek gerekir.

Anadolu Selçuklu Devleti, Türkistan'dan İslâm dünyasına Oğuzların yaptıkları göç sonucunda kurulan bir Türk-İslam devletidir (Köymen, 1983: 102). Büyük Selçuklulardan sonra tarih sahnesine çıkan Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'nun Türkleşmesinde, ilmi ve fikri, ticari, ekonomik ve sosyal alanda gelişmesine ön ayak

olmuştur (Çatakoğlu, 2002: 17). XI. Asırda Türkistan'dan Marmara kıyılarına ve Kafkaslardan Basra körfezine kadar Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi ve idari alanda devamı olmuşlardır. Moğol istilası sebebiyle doğudan gelen âlim, şair ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yerleşmeleri ile ilmi ve fikri faaliyetler ortaya çıkmış ve Selçuklu medreselerinin tüm dünyada merkez konumuna gelmesini sağlamıştır (Köprülü, 1984: 65).

Anadolu Selçuklu Devletinde eğitim-öğretimin ilerlemesinde politik ve ekonomik gelişmelerin etkili olduğu muhakkaktır. Bunun yanında devlet adamlarının ilmi çalışmaları önemsemeleri, Moğol baskısı ve diğer sebeplerden daha huzurlu bir ortamda yaşamak isteyen âlimlerin Anadolu'yu tercih etmeleri, Sultanların âlimlere rahat çalışma ortamı sağlamaları, ayrıca örgün ve yaygın eğitim kurumlarının yanında atabeylik müesseseleri de eğitim ve öğretimin gelişmesinde etkili olmuştur. XII-XIII yy.da Konya, Erzurum, Sivas gibi şehirlerde sultanların, hanedan üyelerinin, zengin devlet memurlarının, ticaretle uğraşan hayırsever insanların vakıflar kurmuşlardır. Kurdukları bu vakıfların eliyle: İmarethanele, dârü's-şifalar, medreseler, sıbyan mektepleri, hasta bakım evleri, zaviyeler, tekkeler gibi kuruluşlar devletin siyasi birliğini sağladığı gibi şehirlerde kurumsallaşan bu yapılar toplumsal anlamda halkta huzur, sükûnet, dayanışma ortamı oluşturmuştur (Barthold, 1977: 67). Selçuklu zenginleri, vezirleri, emirleri ve valiler benzer vakıfları inşa etmişler ve Anadolu'yu bu tür vakıflarla imar etmişlerdir (Yakupoğlu, 2018: 562). Ayrıca “âlimler, ilim adamları, mutasavvıflar, dervişler, öğrenciler ile hastalar, kimsesizler, yolcular, öksüz ve yetimler, sakatlar ve fakir-fukara” da vakıf gelirleri ile desteklenmişlerdir. Yapılan bu hizmetler ülkede sosyal barışın sağlanmasına yardımcı olmuştur. Vakıfların desteği ile yapılan bu çalışmalar, şehirlerin sosyokültürel hayatının daha güçlü olmasını sağlamış ve insanların şehirlere yerleşmelerini teşvik etmiştir. Zaviyeleri destekleyen vakıflar sayesinde insanlar meslek sahibi olmuşlar ve meslek ahlakı konusunda eğitim almışlardır (Yakupoğlu, 2018: 562).

Selçuklular eğitim ve öğretimin ilerlemesinde siyasi ve ekonomik alanındaki etkinin yanında, Anadolu Selçuklu devlet adamlarının bilim severliği sonucunda ortaya çıkan örgün ve yaygın eğitim kurumları da etkili olmuştur (Çatakoğlu, 2002: 18). Selçuklularda eğitimin temel amacı, ilmi çalışmaları önemsemek, bunun yanında medreselerin kurulması ve geliştirilmesi, İslami öğelere bağlı, sorumluluğunu bilen

insanların toplum içerisinde yaygınlaştırılmasıydı. Hayat anlayışı İslam'ı özümseyen, biri olmasının yanında savaşçı, cesur, akıncı, alp tipi, İslam Dininin gazilik mertebesinde esinlenen böyle bir kişi hayatını bu değerlere göre şekillendirir. Selçuklular, durma noktasına gelen İslam medeniyetine Arap ve İran medeniyetlerinden aldıkları değerleri, kendi öz kültür ve medeniyetleriyle yoğurarak yeni bir hayat tarzı ve anlayışı ile yönettikleri topluma oldukça önemli bir kimlik kazandırmışlardır (Akyüz, 1985: 39). Devlet adamları eğitim kurumu açarak ya da açtırarak, bunları vakfederek eğitim hayatına destek olmuşlar, bilim adamlarını koruyarak, medreselerde ders vermelerini sağlamışlar, gerekirse bilim adamlarının ayağına giderek eğitimin en iyi şekilde gerçekleşebilmesi için yoğun çabalar harcamışlardır. Bu ise devletin ekonomik, kültürel ve sosyal hayatının seviyesinin oldukça iyi bir duruma gelmesini sağlamıştır (Köymen, 1983: 365).

Selçukluların bilinçli bir eğitim politikası izledikleri, dönemin sultan ve diğer devlet adamlarının donanımlı olduğu, iyi bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Sünni İslâm anlayışının öğreticisi ve yayıcısı olan medreseler devletin çeşitli kademelerinde görev yapacak yönetici sınıfa elemanlar yetiştirmiştir (Ünan, 2006: 389). Anadolu Selçuklu idaresine geçen Anadolu, işlenilmeyen verimli toprak misali gibi işlenerek hayat bulmuştur. En güzel ürünler bu dönemde verilerek Anadolu'nun Türkleşmesi yanında, bir kültür merkezi olmuştur. Günümüze kadar gelmiş en eski Anadolu Selçuklu medreseleri XIII. Yüzyılın ilk yarısına aittir. XII. Yüzyılda Anadolu'ya Bizans ve Haçlılarla çetin bir mücadeleden sonra yerleşen Selçuklular, buna rağmen birçok eser bırakmışlardır (Kuran, 1969: 10).

Anadolu Selçuklu Devletinin, fikri anlamda Anadolu'da Sünni Mezhebinin öğretilerini toplumla bütünleştirmek istemesi devletin var olduğu süreçte siyasi hedefi olmuştur. Bunun nedeni o dönemde Moğolların zulmünden kaçarak Anadolu'ya sığınan Türkmenler din ve mezhep ayrılığına sebep olmasının sonucunda siyasi kargaşa meydana getirmeleriydi. 1243 Köseadağ Savaşından sonra Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi birliği bozulma sürecine girmiştir. Oluşan bu boşluğu Türk Beyleri tarafından kurulan Beylikler doldurmuştur (İhsanoğlu, 1999: 229).

Burada konuyu sınırlandırmak adına Anadolu Selçuklu Dönemi genel hatlarıyla verilmiş olup eğitim sisteminin değerlendirilebilmesi için bilinmesi gerekmektedir. Zira eğitimi değerlendirirken tarihi süreci bilmek konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, yapısı, eğitim

kurumları bu çalışmamızda eğitim sistemi hakkında yol gösterecektir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde eğitim faaliyetleri ve eğitim kurumları hakkında yapılan bu çalışma Anadolu Selçuklu Devleti'nin eğitim anlayışı hakkında bilgi verirken kendisinden önce kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nden nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu durum kadim bir millet olan Türk milletinin tarihin akışındaki devamlılığı sürecinde eğitim anlayışı olarak da nasıl benzer özellikler taşıdığını da gösterecektir. Bu çalışma ile Anadolu Selçuklu Devleti eğitiminde yaşanan gelişme ve değişimleri literatür taraması, bilgi ve belgeler ışığında öğrenme imkânı olacaktır. Anadolu Selçuklu Devleti kuruluşu ile birlikte incelendikten sonra eğitimin geldiği yer ve bu dönemde ulaştığı nokta açıklanacaktır. Anadolu Selçuklu Devleti eğitiminin incelenmesindeki amaç eğitim geçmişimizin bir parçası olarak tarihimizde belli bir dönemde (1075-1318) eğitimin hangi noktada olduğunu ve hangi noktaya ulaştığını görmektir. Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Devleti'nde yapılan eğitimi: Genel Hatlarıyla Anadolu Selçuklu Dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim Kurumları, şeklinde üç ayrı başlık altında incelenecektir. Yapılan bu çalışmayla aynı zamanda sosyal bir kurum olan eğitimin Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan Anadolu Selçuklu bünyesinde nasıl bir süreklilik arz ettiği izlenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Anadolu Selçuklu Devleti'nde eğitimi incelerken materyal olarak Samsun Kültür ve Turizm Bakanlığı Gazi İl Halk Kütüphanesinde bulunan Basılı Kitap, Süreli Yayın, Makale yanı sıra internet ortamında erişime açık E-dergi, E-makale, E-kütüphane, ulusal tez merkezi dâhil birçok kaynak taranarak bilgiye erişim sağlanmıştır. Bu Araştırma nitel araştırma olarak planlanmış olup nitel araştırmanın veri toplama yöntemleri yukarıda adları ve erişim şekilleri verilen dokümanlardır. Bu araştırma Anadolu Selçuklu Devleti Eğitimi inceleme amaçladığından araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Buradaki doküman analizi, çalışmada kullanılacak dokümanların elde edilip belirli bir sistem içerisinde inceleme işlemidir. Elde edilen bilgiler ve bulgular sentezlenerek değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda elde edilen veriler üzerine düşünülmüş, bulgular gözden geçirilmiş, bilgi ve belgeler ışığında sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Anadolu Selçuklu Devleti Eğitimi konusunda çalışma yapılırken elde edilen bulgular üç ana başlık altında incelenmiştir: Genel Hatlarıyla Anadolu Selçuklu Dönemi, Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim, Anadolu Selçuklu Döneminde Eğitim Kurumları. Elde edilen bulguların bu şekilde birbirini tamamlayıcı başlıklar halinde tasnif edilmesi bulguların sağlam bir temele oturması için gerekmektedir. Tarihi olay ve olgular birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmediği gibi birbirine bağlı zincir şeklinde kurgulanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ

Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesi ile Kafkaslardan Basra'ya, Türkistan'dan Marmara'ya kadar geniş bir coğrafyada Anadolu Selçuklular, Oğuz Türklerinin üç oklu Kınık boyuna mensup Selçuklu hükümdar ailesinden Süleyman Şah tarafından Anadolu'da kurulmuştur (Gordlevski, 1988: 238). Anadolu Selçuklu Devleti kurulurken Anadolu fethedilmiş, XII. Yüzyılın ortalarında Anadolu'daki Bizans ve Haçlılar mücadelesi hızını kaybetmiş, yerine Anadolu Selçuklu Devletinin hâkim olduğu yapılanma süreci başlamıştır. Bu yapılanma her alanda olmuştur (Bibi, 1996: 453). Türk akınlarının Anadolu'ya başlaması ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte bölgede dini, etnik, sosyo-kültürel, sanat ve mimari gibi birçok alanda değişimler gözlemlenmiştir. Anadolu Selçuklu Devletinin kurulmasıyla Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması da hız kazanmıştır (Doğan, 2010: 231).

Kuruluşundan dağılma sürecini yaşadığı Köseadağ savaşına kadar birçok hükümdar tarafından yönetilen Anadolu Selçuklu Devletini yöneten Sultanları şu şekilde dönemsel olarak sıralamak mümkündür (Wikipedia, 2020: 1): Kutalmışoğlu Süleyman Şah (1. Süleyman Şah) (1075-1086), Ebu'l-Kasım (1086-1092, Fetret Devri), 1. Kılıçarslan (1092-1107), Şahinşah (Melikşah) (1107-1116), Rüknettin Mesut (1116-1156), 2. Kılıçarslan (1156-1192), 1. Gıyasettin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), Rüknettin Süleyman Şah (2. Süleyman Şah)-(1196-1204), 3. Kılıçarslan (1204-1205), 1. İzzettin Keykavus (1211-1220), Alaattin Keykubat (1220-1237), 2. Gıyasettin Keyhüsrev (1237-1246), 2. İzzettin Keykavus (1246-1260), 4. Kılıçarslan (1249-54/1260-65), 2. Alaattin Keykubat (1249-1254), 3. Gıyasettin Keyhüsrev

(1265-1282), 2. Gıyasettin Mesut dört defa (1282-1284, 1284-1293, 1294-1301, 1303-1308), 3. Alaattin Keykubat üç defa (1284, 1293-1294, 1301-1303).

Anadolu Selçukluyu genel olarak üç dönemde inceleyebiliriz:

Birinci dönemde, Selçukluların bir kolu olarak Anadolu'nun tam olarak Türkleşmesini ve devletin gücünü hâkim olunan yerlere götürülmesini sağlamıştır. İkinci dönem, Anadolu'ya hâkim tam bir bağımsız devlet olarak siyasi, idari, ekonomik, ilmi, ticaret gibi faaliyetlerde bulunduğu dönemdir. Üçüncü dönemde Anadolu Selçuklu Devleti daha sonra oluşacak olan Beylikler döneminde Anadolu'da siyasi olarak Hristiyan unsurunu temelli ortadan kaldırmışlardır (Ocak, 1978: 60).

Anadolu Selçuklu Devleti dönemi gerek idari yöneticiler gerekse toplum açısından eğitime önem veren bir anlayışa sahip olmuşlardır. Bu özellikleri yaptırdıkları eğitim kurumlarının varlığıyla daha da belirginleşmektedir (Birekul, 2018: 95). Bu dönem aynı zamanda, Moğol istilasının önüne katıp sürüklediği Orta Doğunun en yetenekli sanatçılarının eliyle şekillenen özgün bir sanat ve kültür ortamının teşkil edildiği zaman diliminin de adıdır (Yavaş, 2010: 410).

Kösedağ Savaşı'nda (1243), Moğollarla giriştikleri mücadeleyi kaybeden Anadolu Selçukluları kendi içerisinde yaşadığı karışıklıklar sonucunda 1308 yılında yıkılmıştır. Bu bilgiler ekseninde denilebilir ki İslam medeniyeti ve insanlık tarihi açısından dönüm noktası diyebileceğimiz olay, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu devletinin zayıflaması ve yıkılmasıyla birlikte bu mirasa konmuş özellikle Anadolu başta olmak üzere bu coğrafyanın Türkleşmesinde, ticari, ekonomik, sosyal, bilimsel ve düşünce anlamında gelişmesi ve güçlenmesine büyük katkı sunmuştur (Demir, 2019: 30).

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE EĞİTİM

Anadolu Selçuklularında eğitim; temel eğitim ve yükseköğretim olmak üzere iki aşamada gerçekleşmekteydi. Camiler, mektepler ve zaviyelerde toplumun tümüne açık olan temel eğitim yapılmaktaydı. İhtisas sınıflarının ve seçkin öğrencilerin katılabildiği yatılı olarak eğitim veren medreseler yükseköğretim kurumlarını temsil etmekteydi (Kırpık, 2018: 663). Anadolu Selçuklu Devleti eğitim sisteminde temel eğitim küttap adı verilen eğitim kurumlarında verilmiştir. Bu kurumlar okuma yazma, aritmetik gibi temel bilgilerin öğretimi yanında din eğitimi de gerçekleştirmişlerdir. Genel olarak camilere bitişik inşa edilen küttaplar dönemin temel eğitimini vermektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde yüksek öğretim ise medreselerde verilmiştir (Birekul, 2018: 95). Anadolu Selçuklu Devletinde medreseler, Büyük Selçukluların devamı niteliğindeydi. Fakat medreseler arasında gerçek anlamda ihtisaslaşma Anadolu Selçuklu Devleti'nde görülmekteydi. Mesela, Konya'da İnce Minareli Medrese'de Hadis, yine Konya'da Sırçalı Medrese'de Fıkıh, Kayseri'de Çifte Medresenin birinde Tıp, Kırşehir ve Kütahya Medreselerinde Heyet ve Nücüm bilimleri öğretimi yapılmıyordu (Akyüz, 1994: 43).

XIII. yüzyılda, birçok âlim ve bilgin Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti medreselerinin bilimsel açıdan daha fazla gelişme göstermesini sağlamıştır. Medreselerin artıp yaygınlaşması müderris ve öğrenci sayısını da artırtmıştır. Anadolu Selçuklu medreselerinde öğretim ve düzen, Büyük Selçuklu Devleti medreseleri ile benzer özellikler taşımıştır. Medreselerde özellikle fıkıh gibi din ilimlerinin yanında astronomi, fizik, matematik gibi fen ilimleri de verilmiştir (Birekul, 2018: 95). Anadolu Selçuklu devletinden önce var olan medreseler Anadolu Selçuklu Devletinde de eğitim öğretim kurumu olarak eğitim hayatındaki yerini ve önemini korumuştur.

İslam dünyasında medrese kurumunun oluşum ve gelişmesinde en büyük pay ise kuşkusuz Büyük Selçuklu Devletine aittir. Medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması ve öğretimin mecalli olması ve medresenin en küçük ayrıntılarına kadar belirlenmesi de Büyük Selçukluların eseridir. Selçuklular, kurdukları medreseleri hem bilimsel gelişmeyi sağlamak hem de bilim adamlarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmak, Özellikle Fatimilerin Şiilik propagandaları ve diğer Rafizi telakkilere karşı suniliğin savunulması amacıyla kurulmuştur (

Baltacı, 1976: 8). Anadolu Selçuklu dönemi medreseleri de Büyük Selçuklu Devleti Nizamiye medreselerinin bir devamı olmuştur. Ders programları da aynı şekilde sürdürülmüştür. Bağdat Nizamiyesinde; Din, Hukuk ve dil öğretimi yapılmıştır. Hastane veya hastane-tıp okulu durumundaki bu kurumlara Bimaristan, Darüşşifa denir (Akyüz, 2019: 44).

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bir eğitim öğretim kurumu olarak medreseler önemli vazife görmüşlerdir. Söz konusu kurumlar, devletin sırtında birer yük değil, vakıfları, gelir kaynakları ile varlıklı-varlıksız okumak isteyen insanların barındırılıp eğitildiği yuvalar halini almışlardır (Küçükdağ ve Arabacı, 2004: 317). Vakıfların desteklediği bu medreseler sayesinde zeki, çalışkan ve fakir çocuklar eğitim alma fırsatını yakalamış oluyorlardı. Bu çocukların, maddi kaygıları olmadığından sadece eğitim ile ilgilenmekte ve bu da başarının artmasına neden olmaktadır (Yakupoglu, 2018: 574). Medreseler, devlet adamları tarafından inşa edilmelerinin yanında birçok hayırsever vatandaş tarafından da, o dönemin talebelerinin öğrenim görmeleri için yaptırılmışlardır. Bu yapıların her birinin kendilerine ait bir müfredat programı bulunmaktaydı. Medreselerdeki müfredat, özellikle bu kuruluşları yaptıran kişilerin politikalarına göre şekillendirilmekteydi. Oluşturulan bu program medresenin vakfiyesine yazdırılırdı (Atçeken, 1998: 189).

Medreselerde eğitimi en yüksek dereceli görevli olarak “müderris” verirdi. Bunun yardımcıları “muid”ler olup, ayrıca öteki hizmetliler de medrese kadrosunu oluştururdu. Medresede eğitim dili Arapça idi (Baykara, 2002: 238). Medreselerde fıkıh, dinî ilimler, Kur’an-ı Kerim, hadis ve bunlara yardımcı edebî ilimler okutulmuştur. Eğitim salı ve cuma günleri hariç bir hafta boyunca yürütülmüş, eğitim süresi her dönem kesinlik arz etmese de beş yıla kadar sınırlandırıldığı olmuştur. Selçuklu medreselerinde, Kur’an, hadis ve tefsir gibi dinî ilimlerin yanında, tıp ve astronomi gibi ilimlerin de okutulması, vakfın gaye ve imkânlarına göre olmuştur. Medreselerdeki ders programlarının temelini dinî ilimler oluşturmuştur (Kemaloğlu, 2015: 64-65).

Anadolu Selçuklu medreselerinde bir alanda ihtisaslaşma gözlenmektedir. Medreseler ihtisas konularına göre “dârü’l-hadis”, “dâaru’l-kurra”, “dârü’t-tıp” gibi çeşitli dini eğitimler vermektedir. Ayrıca mantık, felsefe, fıkıh, kozmoloji, astronomi, matematik, geometri, cebir ve kimya eğitimi de önem taşımaktadır (Fazlıoğlu, 2001: 152). Özellikle Selçuklu Anadolu’sunda hadis ve fıkıh medreselerinin yaygın olduğunu günümüze ulaşan yapılar göstermektedir. Sağlık ve eğitim yapıları içinde

tıp medreseleri ve darüşşifalar/hastaneler önemli bir gruptur. Teorik ve uygulamalı eğitimin bir arada verildiği bazı darüşşifalar, hastane ve tıp medresesi işlevini birlikte yürütmüşlerdir. Az sayıdaki örnekte ise tıp medreseleri ile hastaneler bitişik yapılarak iki işlevin bütünleştirilmesi sağlanmıştır (Doğan, 2013: 430).

Anadolu Selçuklu Devleti'nde eğitimin temel niteliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Akyüz, 2019: 42):

1. Selçuklu devlet adamları eğitime ve bilimin gelişmesine gereken önemi vermişlerdir.
2. Medreseler gelişmiş, ülkenin her tarafına yayılmıştır.
3. Ahilik gibi bir yaygın eğitim kurumu, atabeylik gibi şehzadelerin yetişmesi için bir uygulama ortaya çıkmıştır.
4. Selçukluların ilk dönemlerinde daha eski Türk değerleri henüz canlı ise de zamanla bunlardan bazıları unutulmaya, zayıflamaya yüz tutmuştur.

Ahilerde eğitim faaliyetleri tamamen hayata dönük olarak İslam Dininin eğitime verdiği önem çerçevesinde iş dışında ve iş başında düzenlenmektedir. İslam Dininin üzerinde önemle durduğu ilke her iki dünya hayatını kazanabilecek "iyi insan" yetiştirmektir. Ahilikte genel eğitimle meslek eğitimi bir bütünlük içinde ele alınarak uygulanmaktadır. Bir terbiye ocağı olan zaviyelerde genel eğitim yapılırken, çalışma ve iş hayatında da meslek eğitimi sürdürülmektedir (Kayadibi, 2020: 188).

Ahi birliklerinin geliştirdikleri eğitim sisteminin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Kayadibi, 2020: 189):

- a) İnsan bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnız mesleki bilgi değil dini, ahlaki ve içtimai bilgiler de birlikte verilmiştir.
- b) İş başında yapılan eğitimin iş dışında yapılan eğitiminle bütünleşmesi sağlanmıştır.
- c) Eğitim belirli bir noktada tamamlanan değil, ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır.
- d) Köylere kadar varan bir teşkilat kurulmuştur.
- e) Sistem, Ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır.
- f) Derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esastır.
- g) Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanır.

Ahî teşkilatı eğitim yeri olarak zaviyeleri ve benzer mekânları kullanmaktaydı. Gündüz işyerinde çalışıp kalfa ve ustalardan iş öğrenen Ahîler, akşamları da

zaviyelerde dini eğitim alırlardı. Zaviyelerde ders veren hocalara “Muallim Ahî” veya “Emir” adı verilmekteydi. Ayrıca müderrisler ve kadılar da zaviyelerde ders verme yetkisine sahipti (Kırpık, 2018: 683). Bunun yanında Selçuklularda atabeylik gibi yüksek ve resmi bir görev olan bir mevki de vardır. Atabeyler şehzadelerin en iyi bir biçimde yetişmesini sağlayarak hem iyi bir ordu kumandanı hem de iyi bir devlet adamı olarak yetiştirilmiştir (Çatakoğlu, 2002: 39).

Anadolu Selçuklu devletinin hükümdarlarının hepsi ilmi seviyesi yüksek olması, Anadolu Selçuklu devletindeki ilmi çalışmaları etkilemiştir. Hükümdarlar ilim adamlarına gerekli değeri göstermişlerdir. (Uzunçarşılı, 1961: 143). Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti’nde birçok eğitim yapısı, cami, medrese, külliye ve sağlıkla ilgili yapıların banisi konumunda kadınlar da vardır. Selçuklu sarayının en ünlü kadın banisi, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın birinci eşi ve Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun'dur. Mahperi Hatun'un yaptırdığı en önemli eser Kayseri'de, Selçuklu Dönemi surlarının dışında kuzeydoğuda yer alan ve şehri bu yöne doğru genişletmeyi amaçlayan Huand Hatun Külliyesi'dir. Cami, türbe, haman ve medreseden oluşan külliyenin cami portalinde yer alan kitabesi 1237-38 tarihlidir, banisinin ünvanı "safuet eddünya ve'd-din Mahperi Hatundur ve ünvanları arasında "valide" olduğu da belirtilmiştir (Durukan, 1998: 15-36).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI

Anadolu Selçuklularında eğitim; temel eğitim ve yükseköğretim olmak üzere iki aşamada gerçekleşmekteydi. Camiler, mektepler ve zaviyelerde toplumun tümüne açık olan temel eğitim yapılmaktaydı. İhtisas sınıflarının ve seçkin öğrencilerin katılabildiği yatılı olarak eğitim veren medreseler yükseköğretim kurumlarını temsil etmekteydi (Kırpık, 2018: 663). Medreseler ve mektepler dışında eğitim veren kuruluşlarda yok değildi. Başlıca yaygın eğitim kurumları şunlardı: camiler, mescitler, bilginlerin evleri, bilim ve edep toplantıları, saraylar, kitapçı dükkanları, kütüphaneler vb. kurumlar ayrıca medreseler dışarıdan dinleyici kabul ettiklerinden buralara da bir anlamda yaygın eğitim kurumu gözüyle bakılabilir. Bunlara zaman zaman halka okuma ve yazma, Kur'an okuma öğretirlerdi. Ayrıca esnaf locaları ve diğer bir kuruluş olan ahilik teşkilatı da çok önemli bir yaygın eğitim kurumu olarak ele alınabilir (Akyüz, 2019: 47). Belli başlı eğitim kurumlarına örnek olarak değinmek gerekirse:

3.1. Tekke ve Zaviyeler:

Tekkeler, burada bulunan insanların kabiliyetleri ve istidatlarına göre şeriat, tarikat ve hakikat konularında ders verilen ve adab-ı islâmiye ve insaniyenin talim ve teskin kabul edildiği mahiyette birer eğitim kurumlarıdır. Esas gaye olarak da sûfilere oturacak ve zikirlerini yapabilecekleri bir yerdir. Tasavvuf anlayışının, düşüncesinin ve terbiyesinin işlendiği yer olarak görülmüştür (İhsanoğlu, 1998: 253). Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasında bu kuruluşların yadsınamaz katkıları olmuştur. Tarikata mensup dervişler bir yerleşim yerinde veya yol üzerinde gelip geçen insanların yeme-içme gibi ihtiyaçlarını bu hayır kuruluşu vasıtasıyla karşılamıştır. Zaviyeler ise ele geçen toprakların Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Ocak, 2000: 12) İslam eğitiminde tekke ile medrese birbirlerine bağlıdır. Dini tedrisat ve ibadet ayırt edilmediği için herhangi bir tekkede ibadetlerini yapan şeyh dini dersler de vermiştir. Bu eğitim tabii ki bir plan veya projenin içinde olan medrese gibi olmamıştır. Dini, tasavvufi eğitimi ve bunu bilfiil yaşama yeri olarak görülmüştür. Anadolu Selçuklular döneminde bu kurumlar halkın İslâm'ı daha iyi anlayabilmeleri ve İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır (İhsanoğlu, 1998: 254).

3.2. Mescid ve Camiler:

Medreselerden önce eğitim ve öğretim faaliyeti yürüten bu yerlerde; Kur'an-ı Kerim, hadis, fıkıh, tefsir ve manevi dersler verilmiştir. Ancak bu eğitim belli bir plan ve program ihtiva etmediği için düzensiz bir şekilde idi. Şu da bir gerçektir ki medreselerin kurulması mescid ve camilerin tamamen bu görevlerden koptuğu manasına da gelemmez. Hz. Peygamber zamanında aldığı eğitim ve öğretim görevini mescid ve camiler, her zaman başarı ile sürdüreceği bilinen bir gerçektir. Anadolu Selçuklularda kurulan cami ve mescidler ilmi hayatta önemli görevler ifa etmiştir (Kafalı, 1997: 12). Bu yapılarda ibadet edilmesinin yanında toplumun bilinçlenmesi ve eğitilmesi amacı hâkimdi. Camiler şehrin kimliğini yansıttığı gibi toplumla bütünleşmiş, ibadet mekânları idi. Pekâlâ cami ve mescitlerde neler yapılıyordu? Müslümanlar günlük bir araya geliyorlardı. Şehrin ve toplumun sorunlarını kendi aralarında istişare ediyorlardı. Camilerdeki uygulanan program çocuklar ve yetişkinlere her gün ikindi namazı öncesi ve namaz sonrası dini eğitimler verilirdi (Özkan, 2017: 12).

3.3. Mektep:

Dini bilgilerin öğretiminin yanında okuma yazma da öğretilirdi. Umumi olarak camilerin yanında inşa edilen bu kuruluşlar 6-7 yaşındaki çocukları eğitime alıyordu. Burada eğitim gören çocuklar dört-beş yıl kadar eğitim alarak okuma-yazma başta olmak üzere dini bilgiler ve bazı pozitif bilgileri öğreniyorlardı. Buralardan mezun edilen öğrenciler kendilerini geliştirmek için medreselere devam ediyorlardı (Demir, 2019: 24). İlköğretim düzeyindeki bu kurumlara küttab da denmekteydi. Buralar okuma yazma öğretirler, Kur'an, din, aritmetik eğitimi verirlerdi. Bu mektepler bir anlamda medreselere hazırlık veren kurumlar gibi düşünülebilir. Yine bu kurumlar genel olarak, camilere bitişik olarak yapılmakta hocalar ya da imamlar buralarda ders vermekteydiler (Akyüz, 2019: 47).

3.4. Medrese:

İslam medeniyetinde eğitim ve öğretimin yapıldığı yerdir. Arapça De-ra-se kökünden gelir. Sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapan orta ve yüksek tahsilli müesseselere de denilmiştir. Medrese, okunan yerle beraber talebenin içinde oturup kalktığı ve okuduğu bina manasındadır (Pakalın, 1993: 436).

Anadolu Selçukluları ve Beylikleri tamamen Büyük Selçuklu medreselerinden kaynaklı olarak kurulmuş ve yönetilmiştir (Sarıkaya, 1997: 24). Anadolu Selçuklularından önce, Nizamiye medreselerinin kuruluşu, İslam dünyasında “eğitimin devletin sorumluluğunda olmasının” başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bizzat devlet eliyle açılıp vakıflar kanalıyla beslenen eğitim ve öğretim müesseseleri, devletin gözetiminde olmak üzere, zaman içerisinde kendi geleneklerini oluşturmaya başlamışlardır (Unan, 1999: 375). Anadolu’da medreselerin yanına bir câmî, bazen hamam ve kütüphaneler yapılarak bir külliye oluşturulmuştur. Anadolu Selçuklular dönemi, Anadolu’da çeşitli şehirlerde kurulan medreseler şu şekildedir: Konya’da, Sırçalı (Çinili), Karatay, İnce Minareli, Ali Gav, Tacü’lvezir, Hatuniye, Kadı Kalemşah, Küçük Karatay, Molla Atik, Nizamiye, Seyfiye ve Şeref Mesud medreseleri, İplikçi(Altun-Aba) ve Molla-i Cedid Medreseleri, Sivas’ta, Gök, Buruciye medreseleri ve Buruciye Darü’ş-Şifası, Çifte Minareli (İlhanlı dönemi), Divriğ’de, Uluğ camisine bitişik olan Fatma Turan Melik Darü’ş-şifası, Erzurum’da, Çifte Minareli medresesi, Yakutiye (İlhanlı dönemi), Tokat’ta, Gök Medrese, Çankırı’da, Dârü’l-hadis ve Dârü’ş-şifası, Kırşehir’de, Cacabey Medresesi, Antalya’da, Ulucami, Karatay Cami, Mübarizüddin Atabek Armağan Alaaddin Medresesi, İmaret medresesi, Isparta-Atabey’de Mübarezeddin Ertokuş Medresesi, Urfa’da, Ulu Camii Medresesi, Diyarbakır’da, Mesudiye ve Zinciriye Medreseleri, Mardin’de, Şehidiye Medresesi, Kızıltepe’de, Harzem Medresesi, Afyon’da, Kale (Hisarardı) Medresesi, Akşehir’de, Taş (Halkalı) Medresesi, Alaca’da, Mahmudiye köyü Kalehisar Medresesi, Kayseri’de, Çifte Hacı Kılıç, Huand Hatun, Sahibiye, Siraceddin (Küçük Huand) ve Avgunu Medreseleri, Çifte Medrese (Gıyasiyye), Kırşehir’de, Nurettin Caca Bey ve Müzafferüddin Medreseleri, Sinop’ta, Alaeddin Medresesi ve Süleyman Pervane Medresesi, Malatya’da, Ulu Cami Medresesi, bu medreseler, Anadolu’daki ilmi ve kültür müesseselerinin mümtaz örnekleri olmuştur (Gül, 1997: 14-19). Görüldüğü üzere Anadolu Selçuklu Devletinde medreseler birçok yerde kurulmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti’nde medreselerin yaygın olarak kurulmasının temel nedenleri şunlardır:

1. Ameli ihtiyaçlar.
2. Devlet çıkarlarını korumak ve Sünni olmayan ideolojilere karşı önlem almak.

3. Genişleyen imparatorluğun yönetimi için memur yetiştirmek.
4. Din adamı yetiştirme ihtiyacını karşılamak.
5. Yeni alınan ülkelerin manevi olarak da fethedilmesi sağlamak için gerekli olan elemanları yetiştirmek.
6. Bilginleri bir görev ve maaşla medreselere bağlayıp denetim altında tutmak ve böylece devlete karşı tehlikeli olma ihtimalini ortadan kaldırmak.
7. Devlet adamlarının bilim severliğinin yüksek olması (Akyüz, 2019: 44).

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında medreselerin kaç yıl olduğuna ilişkin kesin bilgi bulunmamaktadır. Ama dersler ve süreleri dikkate alındığında yaklaşık 3-4 yıl sürdüğü söylenebilir. Ayrıca medreselerde öğrenci sayısı 35-40 kişi arasında değişirdi. Softalar başlangıç (mübtedit), orta seviye (mülazım), ileri seviye (fakih) olmak üzere üç derece idi. Öğrencilerin medreseye kabulü hakkında açık bilgiler bulunmamaktadır (Çay, 1984: 107). Arşivdeki vakfiyelerin belirttiğine göre, Anadolu Selçuklu Medreseleri'nde öğrenci Mevcudu yirmi-kırk aralığındadır. Örneğin, Sivas Burûciye Medresesi'nde otuz talebe, Konya Altun-Aba Medresesi'nde otuz sekiz talebe öğrenim görüyordu. Ancak bu öğrenciler maaşlı (burslu) öğrenci mevcududur (Kuran, 1969: 28).

Eğitim gören öğrencilere “suhte” veya “safta”, öğretmenlere ise “müderris” denilmektedir (Kırpık: 2018: 492). Kelime olarak Arapça olan müderris, “tedris” mastarından ism-i faildir. Anlamı medrese ya da camide öğrenciye ders veren hoca anlamına gelmektedir. (Sönmez, 1992: 34). Medresenin hocası olan müderrisler, hükümdar veya vezir tarafından atanırlar, genellikle ölünceye kadar görevde kalırlardı (Akyüz, 2019: 45). Müderrisler gerek medresede talebe yetiştirmek ve ülkenin her tarafına göndermek, gerek kitap yazmak ve halkın istifadesine sunmak suretiyle ilmin ilerlemesine hizmet ediyorlardı (Köprülü, 1943: 379). Selçuklular döneminde medresenin eğitim kadrosunda vazifeli, müderristen sonra gelen akademisyene muid denirdi. Muid kavramı, tarihi kaynaklarda H. 5yy.(M. XI. yy)'da ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Sönmez, 1992: 190). Muid müderris tarafından seçilip tayin edilirdi. Kendilerine berat verilmiştir. Beratını kaybeden muid tekrar yenilemek zorundadır. Muidlik talebeliğin bitişinden sonra başlardı. Vakfiyelere göre Anadolu Selçuklularda medreselerde genellikle iki muid bulunurdu (Turan, 1947: 77).

Anadolu Selçuklu Medreselerinde eğitimci kadro dışında görev yapan personel şunlardı (Balık, 2019: 1-11):

- 1- Mütevellî,
- 2- Kütüphane Görevlisi (Hâzinü'l-Kütüb),
- 3- Ferraş,
- 4- Bevvab,
- 5- İmam,
- 6- Müezzin ve Diğer Dinî Görevliler

Anadolu Selçuklu Medreselerinde eğitimci personelle birlikte başka görevlilerde bulunmakta idi. Eğitimci personel dışındaki bu görevlilerden en önemlisi olan mütevellî, müderristen sonra en yetkili kişi idi. Hâzinü'l-Kütüb ise medrese kütüphanesinden sorumlu idi. Kütüphanedeki kitapların muhafazası ile ödünç verme işlerine bakardı. Ferraşlar ise medreselerin hizmetlileri olup, temizlik işleri ile ilgilenirlerdi. Ayrıca bekçilik görevini üstlenen bevvâb ile dinî görevleri üstlenen imam ve müezzin de diğer önemli görevlilerdi (Balık, 2019: 1-11). Ayrıca Medreselerde gelir-gider kayıtlarını tutan ve mütevellinin yardımcısı olarak görev yapan müşrifler de çalışmaktaydı. Bunun dışında medresenin onarımından sorumlu ustalar, vâkıfın türbesinin bakımından sorumlu türbedarlar gibi medrese içerisinde daha pek çok personel bulunmaktaydı. Hububat gelirlerini toplama işi ile vazifeli câbiler bulunmaktaydı. Medreselerde vazifeli imamlarla beraber müezzin başta olmak üzere hatip, nâthan, duâhan, salâhan gibi personelde görev yapmaktaydı (Balık, 2019: 9). Medreselerde yılda, müderrise 800, muide 240, imama 200, müezzine 100 dinar(gümüş) ödenecek. Ayda, temizlik görevlisine(ferraş) 5, fakih denen ileri düzeyde üç öğrenciye 15'er, orta düzeyde 15 öğrenciye 10'ar, müptedi denen ilk düzeydeki yirmi öğrenciye 5'er dinar ödenecek. Buradan, medresede otuz sekiz öğrenci bulunacağı ve "ileri" "orta" "ilk" biçiminde üç düzeye ayrıldıkları da anlaşılıyor (Akyüz, 2019: 49).

Medreselerin öğretim yöntemi daha çok ezbere dayanıyordu. Fakat tartışmalar da olurdu. Belli bir öğretim süreleri yoktu. Yıl bitirme değil belli kitapları okuma amaçlanıyordu. Bu da öğrencilerin çabasına ve müderrisin takdirine kalmıştı (Akyüz, 2019: 45). Dersler önceden hazırlanmış belirli bir programa göre işlenmiyordu. Her müderris kendi uzmanlık dalına veya dallarına göre bir ders program ve metodu

uyguluyordu. Medreselerde ilk başlarda öğretim derslerin ezberlenmesi ile geçiyordu. Fakat daha sonraları da dersler yazılı olarak verilmeye başlandı. Kur'an dışında öğrenilenlerin hepsini öğrenciler not alırdı (Çelebi, 1976: 209). Öğrenci medrese derslerine başladığı tarihten itibaren hangi dersten hangi eseri veya eserleri okumuşsa, okuduğu eserlerin adlarının belirtilmesiyle ders okuduğu hocasından "icazetname" adında belge alırdı (Çay, 1984: 108). Medreselerde dini ve akli ilimlerin yanında, kalp, beden terbiyesi üzerinde de durulmuştur. Yüzme, ok atma, cirit oyunu, güreş, koşu, ata binme, hüsn-i hat, tezyinat, hitabet, kitabet gibi estetik faaliyetlere de yer verilmiştir. (Demir, 2019: 23).

Ayrıca, Anadolu Selçuklu Devleti'nde genel medreselerde vardı. Genel medreseler, İslâm medeniyetine hariçten giren ilimlerle İslâmî ilimlerin, belirli oranda okutulduğu medreselere verilen isimdir. Bu medreselerde okutulan ilimler iki kısımda inceleyebiliriz. "Ulûm-i âliye" denilen kelâm, mantık, belâgat, lûgat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi derslerle birlikte bir de "ulûm-i diniye" olarak bilinen İslami ilimler, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulurdu (Kutlu, 1992: 41).

Araştırma sonucunda elde edilen bütün bu bulgular değerlendirildiğinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Büyük Selçuklu hükümdar ailesinden gelen Süleyman Şah tarafından Büyük Selçuklu mirası üzerinde kurulduğunu değerlendirmekteyiz. Ayrıca, Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Kafkaslardan Basra'ya, Türkistan'dan Marmara'ya kadar genişlediği görülmektedir. Burada Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusunun Büyük Selçuklu hükümdar ailesinden geliyor olması gerek yönetim gerek eğitim, kültür, toplumsal hayat vb. daha birçok alanda Anadolu Selçukluların Büyük Selçuklu Devletiyle benzer bir yapı sergileyeceği hususunu ortaya koymaktadır. Bu dönem incelendiğinde Haçlılar mücadelesinin hızını kaybettiği, yerine Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu bir sürecin başladığı görülmektedir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, yapılan kaynak taraması sonucu Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun tam olarak Türkleşmesini sağladığını, devletin gücünün hâkim olunan yerlere götürülmesiyle birlikte de siyasi, idari, ekonomik ve birçok alanda Hristiyanlık anlayışını temelli olarak ortadan kaldırmış olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle Anadolu Selçuklu Devleti yaptığı çalışmalarla Türk Kültürünü kalıcı olarak yerleştirmeyi de başarmıştır. Anadolu Selçuklu devlet yapısına bakıldığında muntazam ve sağlam müesseselere malik

merkeziyetçi bir devlet olarak Moğol istilası sebebiyle doğudan gelen âlim, şair ve mutasavvıflara kucak açıp onlara imkânlar sağlaması Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilmen ve fikren inşasını sağladığı gibi devrinin ilim merkezi konumuna gelmesinde önemli ol oynamıştır. Eldeki bulgular çerçevesinde başta hükümdar ailesi olmak üzere büyük ve zengin devlet adamlarının, zengin tüccarların kurdukları vakıflar sayesinde, hastaneler, imarethaneler, tekkeler, medreseler, dârü's-şifalar, sıbyan mektepleri, Anadolu Selçuklu devletinin her yerine yayılma imkânı bulmuş olduğunu görmekteyiz. Vakıf sisteminin Büyük Selçuklulardan beri korunuyor olması bu dönemin de eğitim açısından imarında önemli rol oynamıştır. Yapılan değerlendirme neticesinde Anadolu Selçuklu Devletinin, Büyük Selçuklunun yıkılmasıyla birlikte bu miras üzerine kurulan özellikle ticari, ekonomik, sosyal, bilimsel ve düşünce anlamında Anadolu'nun gelişmesi ve güçlenmesine büyük katkı sunan bir devlet olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle görülen o ki Anadolu Selçuklu Devleti kurum kültürünü adeta devamı niteliğini taşıdığı Büyük Selçuklu Devleti'nden almış, Büyük Selçuklu Devleti eğitimindeki kurumlar Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da gelişerek, kuvvetlenerek devam etmiştir. Bu kurumlardan en önemlisi de şüphesiz yüksek öğretim düzeyindeki medreselerdi. Anadolu Selçuklularında eğitimin; temel eğitim ve yükseköğretim olmak üzere iki aşamaya ayrıldığı da görülmektedir. Camiler, mektepler, tekke ve zaviyelerde toplumun tümüne açık olan temel eğitim yapılırken, eğitimi veren medreseler yükseköğretim kurumlarını temsil etmekteydi. Anadolu Selçuklu Devleti dönemi gerek idari yöneticileri gerekse toplumun eğitime önem verdiği eldeki bulgulardan anlaşılmaktadır. Bu özellikleri de yaptırdıkları eğitim kurumlarının varlığıyla daha da belirginleşmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti eğitim sisteminde temel eğitim kütta (mektep) adı verilen eğitim kurumlarında verilmiş olup okuma yazma, aritmetik gibi temel bilgilerin öğretimi yanında din eğitiminin de yapıldığı görülmektedir. Anadolu Selçuklu medreselerinde eğitim-öğretim ve yapısal özellikler, Büyük Selçuklu Devleti medreseleri ile benzer özellikler taşımıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden önce var olan medreseler Anadolu Selçuklu Devleti'nde de eğitim öğretim kurumu olarak eğitim hayatındaki yerini ve önemini korumuştur. Ders programları da aynı şekilde sürdürülmüştür. Din ve Hukuk alanında: Kur'an okuma, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm, Din ve Edebiyat alanında: Arap edebiyatı, Fars edebiyatı, nahiv, sarf, hitabet, şiir, cerh ve tadil, tarih ve edebiyat, Felsefe alanında: felsefe ve mantık, Müspet ilimler alanında: tıp, cerrahi, riyaziye, hesap, hendese, müsellat, nücûm, heyet ve

tabiat dersleri okutulmuştur. Öğretim ezbere dayalı olarak, bazı derslerde münazara tarzında tartışmalar yapılmış, yıl bitirme değil, kitap bitirme yöntemi uygulanmıştır.

Medreselerde eğitimi en yüksek dereceli görevli olarak “müderris” verirken yardımcı olarak “muid”ler eğitici kadroyu oluştururdu. Bu kadroya girmek belli şartlara bağlanmıştır. Bunun yanında medreselerde genel işlerden sorumlu kadro da bulunmakta olup bu görevliler sayesinde medreseler sistemli bir şekilde çalışma imkânına kavuşmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti’nde medreseler sadece tek bir okul binası gibi düşünülmemiş başka sosyal tesislerin yanında veya bir bütün teşkil edecek şekilde planlanmış, yanına bir câmî, bazen hamam ve kütüphaneler yapılarak bir külliye oluşturulmuştur. Medreselerde görevli olan müderrislerin medresenin yapısına göre farklı ücretler almasının da müderrislerin kendilerini geliştirme yolunu açması bakımından önemlidir. Öyle ki medreseler Y. Akyüz’ün de belirttiği üzere; Ameli ihtiyaçları gidermek, devlet çıkarlarını korumak ve Sünni olmayan ideolojilere karşı önlem almak, genişleyen imparatorluğun yönetimi için memur yetiştirmek, din adamı ihtiyacını karşılamak, yeni alınan ülkelerin manevi olarak da fethedilmesi sağlamak için gerekli olan elemanları yetiştirmek, bilginleri bir görev ve maaşla medreselere bağlayıp denetim altında tutmak ve böylece devlete karşı tehlikeli olma ihtimalini ortadan kaldırmak, devlet adamlarının bilim severliğinin yüksek olması gibi nedenlerle yaygın olarak kurulduklarını görmekteyiz.

Medresede eğitim dili Arapça idi ve temelde fıkıh, dinî ilimler, Kur’an-ı Kerim, hadis ve bunlara yardımcı edebî ilimler okutulmuş olup dinî ilimlerin yanında, tıp ve astronomi gibi ilimler de okutulmuştur. Anadolu Selçuklu medreselerinde Büyük Selçuklu medreselerinden farklı olarak bir ihtisaslaşma gözlenmektedir. Medreseler ihtisas konularına göre “darülhadis”, “darülkurra”, “dârü’t-tıp” gibi çeşitli dini kısımlara ayrılmıştır. Ayrıca Teorik ve uygulamalı eğitimin bir arada verildiği bazı darüşşifalar, hastane ve tıp medresesi işlevini birlikte yürütmüşlerdir. Özellikle vakıfların desteklediği medreseler sayesinde zeki, çalışkan ve fakir çocuklar eğitim alma fırsatını yakalamış maddi kaygılardan uzak oldukları içinde medreselerde başarılı olmuşlardır. Medreselerdeki müfredat, özellikle bu kuruluşları yaptıran kişilerin anlayışlarına göre şekillenirken eğitim programının da medresenin vakfiyesine yazdırıldığı belirlenmiştir. Ahilerde eğitim faaliyetleri tamamen hayata dönük iş dışında ve iş başında genel eğitimle meslek eğitimi bir bütünlük içinde ele alınarak tıpkı Büyük Selçuklularda olduğu gibi uygulanmaktadır.

Anadolu Selçuklu devletinin hükümdarlarının hepsi ilmi seviyesi yüksek olması, Anadolu Selçuklu devletindeki ilmi çalışmaları olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devletinde şehzadelerinin yetiştirilmesi için atabey gibi eğitimci sultana bağlı olarak çalışıyor, şehzadelerin vasisi ve mürebbisi olarak hizmet veriyorlardı. Bu kurum şehzadelerin iyi yetişmesinde etkili olmuştur. Anadolu Selçuklu devletinde medrese gibi sistemli bir eğitimi olmayan tekkelerde şeyhler daha çok dini anlamda dersler vermiş, İslam edep ve ahlakını halka öğretmişlerdir, İslam düşüncesinin halk arasında yayılmasını sağlamışlardır. Temel eğitimi kurumu olan mekteplerde muallim olarak mahallelerdeki imamlardan yararlanılmaktaydı. Yani mektepler için özel olarak yetişmiş kişiler yoktu. Ancak mekteplerin camilere, mescitlere yakın kurulması öğrencilerin öğrendikleri dini bilgileri uygulama yapma ortamını da hazırlamıştır. Daha çok bir yaygın eğitim kurumu vasfı taşıdığı görülen mescid ve camilerde eğitim bir düzen ve plandan yoksundur. Halkın eğitimi ve İslam kaidelerinin öğretilmesi amacıyla yaygın bir şekilde kurulmuşlardır. Medreseler mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapan orta ve yüksek tahsilli müesseselere de denilmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde medreseler, memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü oluşturan ve eleman yetiştiren bir eğitim ve öğretim kurumu niteliğindedir. Kurulan bu medreselerde ders verilmekle kalınmayıp, talebelerin yeme, içme, yatmaları gibi yerler temin edilmiş bu kültür Büyük Selçuklu'dan beri değişmeden Anadolu Selçuklu Devletinde de devam etmiştir. Araştırma neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin Büyük Selçuklu Devletinden eğitim alanındaki uygulamaların ve kurumların çok benzediği, bu durumun kültürel olarak Büyük Selçuklu'nun devamı olmasından kaynaklandığını görmekteyiz. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kökleşmesinde ve her alanda ilerlemesinde, hatta ilim merkezi konumuna gelmesi eğitime verdiği önem sayesinde. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarını Anadolu coğrafyasına vakıflar, devlet adamları, hayırsever zengin tüccarlar hatta kadın baniler sayesinde yaymayı başarmış, sosyal devlet anlayışında eğitim alanında dönemindeki devletlere göre daha önde yer almıştır.

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti Büyük Selçukluların mirası üzerine ve onları model olarak geniş bir coğrafyada güçlü bir devlet kurmuşlardır. Anadolu'daki haçlı zihniyetine son verip Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamış ve devletin gücünün hâkim olunan yerlere götürülmesiyle birlikte siyasi, idari, ekonomik ve birçok alanda devrinin merkezi konumuna gelmiştir. Anadolu Selçuklu devleti muntazam ve sağlam müesseselere sahip merkeziyetçi bir devlet olarak döneminde hüküm sürmüştür. Bu gücüne ulaşmasında devlet adamlarının sosyal devlet anlayışına sahip olması etkili olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol istilasını sebebiyle doğudan gelen âlim, şair ve mutasavvıflara kucak açıp onlara imkânlar sağlamış; bu kişilerde Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilmen ve fikren inşasını sağladığı gibi devletin, devrinin ilim merkezi konumuna gelmesinde önemli rol oynamışlardır. Anadolu Selçuklular döneminde kurulan eğitim kurumları, halkın örgün ve yaygın eğitim ihtiyaçlarını her anlamda karşılamıştır. Anadolu Selçuklular Büyük Selçuklulardan aldıkları mirası, en güzel şekliyle devam ettirmişler ve zamanla devrin ihtiyaçlarını da göz önüne alarak, geliştirerek İslam medeniyetinin devamını sağlamışlardır.

Bilindiği gibi Anadolu Selçuklu Devleti dönemi idareci ve halkı eğitime önem veren bir anlayışa sahiptir. Bu durum yaptırıkları eğitim kurumlarının varlığıyla açıkça kendini göstermektedir. Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'da oluşturduğu huzur ortamı sayesinde önemli bir kültürün varlıklarının meydana gelmesini sağlamıştır. Vakıflar oluşturulmak suretiyle medreselerin ekonomik olarak desteklenmesi eğitimcilerin kendilerini sadece eğitime vermelerine, öğrencilerin ise maddi kaygılardan uzak yetişmeleri ileride önemli ilim adamı olmalarına katkı sağlamıştı. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'nin her alanda güçlenmesi için gerekli donanımlı insan kaynağı elde etmesini sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'nun belli başlı bütün şehirlerini eğitim-öğretim müesseseleriyle, mektep ve medreselerle donatıp, buraları zamanının birer ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Anadolu Selçukluların inşa ettiği eğitim müesseseleri ilmi faaliyetlerin gelişmesini ve kurulan medeniyetin kalıcı eserlerinin yaratılmasını sağlamışlardır. Medreseler kuruluş şekli, idari yapısı eğitim anlayışı ile devrinin örnek eğitim kurumları olmuşlardır. Özellikle devlet adamları ve halkın bu eğitim kurumlarına sahip çıkmaları, çoğu medresenin hayırseverler tarafından kurulmuş olmaları ve her medresenin vakfiyeleri sayesinde devlete yük olmadan toplumun eğitim ihtiyaçlarını

karşılımları oldukça önemlidir. Ayrıca kurulan vakıflar sayesinde, hastaneler, imarethaneler, tekkeler, medreseler, dârü’ş-şifalar, sıbyan mektepleri, Anadolu Selçuklu devletinin her yerine yayılma imkânı bulmuştur. Anadolu Selçuklularında eğitimin; temel eğitim ve yükseköğretim olmak üzere iki aşamaya ayrıldığını görmekteyiz. Camiler, mektepler ve zaviyelerde toplumun tümüne açık olan temel eğitim yapılırken, örgün eğitim veren medreselerin yükseköğretim kurumlarını temsil ettikleri görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devletindeki medreselerin, Büyük Selçukluların devamı niteliğinde olduğunu görmekteyiz. Öyle ki ders programları da aynı şekilde sürdürülmüştür. Kullanılan ders yöntem ve tekniklerinin de benzer olduğu görülmektedir. Öğretim ezbere dayalı, bazı dersler münazara tarzında yapılmış, kitap bitirme yöntemi uygulanmıştır. Kurumların yapısal ve işlevsel özelliklerine baktığımızda Anadolu Selçuklu Devleti eğitim sisteminde temel eğitimin küttap adı verilen eğitim kurumlarında yapıldığı görülmektedir. Medreseler eğitimi en yüksek dereceli eğitim olarak işlev sağlamakta eğitimci olarak “müderris” yardımcı olarak “muid”ler eğitici kadroyu oluşturmaktadır. Bu kadroya girmek belli şartlara bağlı idi herkes medreselerde ders veremiyordu, bu durum medreselerdeki eğitim kalitesini yükseltmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nde medreseler bazen bir câmi, bazen hamam ve kütüphaneler yanında yapılarak bir külliye oluşturulmuştur. Böylelikle medreselerde tüm imkânlarla ulaşmanın kolaylaştırılması eğitimin niteliğini artırmıştır.

Medresede dinî ilimlerin yanında, tıp ve astronomi gibi ilimler de okutulmuştur. Böylelikle akli ve beşeri ilimler aynı kurum çatısı altında gelişme göstermiştir. Anadolu Selçuklu medreselerinde ihtisaslaşma vardır: “darülhadis”, “darülkurra”, “darülhüffaz” gibi çeşitli dini kısımlara dair derecelendirme yapılmıştır. Bunu yanında Teorik ve uygulamalı eğitimin bir arada verildiği bazı darüşşifaların, hastane ve tıp medresesi işlevi ile kullanıldığı da görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti’nde ahilik teşkilatının meslek etiğini düzenleyen aynı zamanda iş başı eğitimi sağlayan bir yaygın eğitim teşkilatı olarak önemli işlev görmektedir. Anadolu Selçuklu devletinin hükümdarları şehzadelerinin yetiştirilmesi için atabey gibi eğitimcileri kullanmışlardır. Bu aynı zamanda bir özel öğretim kurumu niteliğinde Büyük Selçuklu Devleti’nde de uygulanmış etkili bir yöntemdir. Atabeyler şehzadelerin vasisi ve mürebbisi olarak hizmet vermişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinde medrese gibi sistemli bir eğitimi olmayan tekkelerde şeyhler dini nitelikte dersler vermiş, İslam edep ve ahlakını halka öğretmiştir. Temel eğitim

kurumu olan mekteplerde daha çok okuma-yazma ve temel İslam bilgisi mahallelerdeki imamlar tarafından öğretilmekte olup bu mektepler için özel yetiştirilmiş muallim olmadığı da görülmektedir. Yaygın eğitim veren mescid ve camilerde halka İslam kaideleri plansız bir şekilde verilmiştir. Kurulan medreselerde ders verilmekle kalınmayıp, talebelerin yeme, içme, yatmaları gibi yerler temin etme anlayışı Büyük Selçuklu'dan beri değişmeden devam etmiştir. Araştırma neticesinde eğitim alanında yapılan uygulamaların ve kurumların Büyük Selçuklu teşkilatlarına çok benzediği, bu durumun da kültürel olarak Büyük Selçuklu'nun devamı olunmasından kaynaklandığını görmekteyiz. Anadolu Selçuklu Devleti eğitim kurumlarını Anadolu coğrafyasına vakıflar, devlet adamları, hayırsever zengin tüccarlar sayesinde yaymayı başarmış, sosyal devlet anlayışında eğitim alanında öncü konumunda olmuştur. Tarihimizde eğitim alanında önemli ve örnek kurumlara sahip olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne ait eserlerden bazıları hala ayaktadır. Eğitim alanında gerçekleştirdikleri birçok uygulama kendilerinden sonra kurulan Türk devletlerine de örnek teşkil etmiştir. Anadolu Selçuklu Eğitim sistemi ve yapıları incelendiğinde eğitimin sürekli ve dinamik bir yapı olduğunu, aralarında kültürel bağ olan milletlerin benzer eğitim yapılarının olduğunu, yapılan eğitim uygulamalarının, kullanılan yöntem ve metotların, derslerin dahi bir süreklilik taşıdığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (1985). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e Kadar)*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.
- Akyüz, Y. (2019). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000- M.S.2019*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Pegem Yayınları.
- Balık, İ. (2019). Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu. *Uşak Eğitim Fakültesi Dergisi* Erişim:27.10.2020 <https://sbd.aku.edu.tr/III2/balik.pdf>.
- Baykara, T. (2002). Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Birekul, M. (Ocak 2018). Mecmua. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (s. 85-98) Erişim: 23.10.2020, <https://dergipark.org.tr/trendownloadarticle-file499092>.
- Çay, A. (1984). Anadolu Selçuklularında Medreseler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi. (C.2, S. 1). s.107-108.
- Çatakoğlu, M. Ş. (2002). *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri ve bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri*. Isparta: S.D.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Demir, F. (2019). Anadolu Selçuklu Dönemi Medreseleri ve Medrese Eğitimi. *Tokat O.G.Ü Dergisi* s.140 Erişim: 27.10.2020). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Demirel, Ö. ve K. Ün (1987). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Şafak Matbaası Yayınları.
- Doğan, N. Ş. (2013). Ortaçağ'da Anadolu'nun eğitim mekânları: Selçuklu Medreseleri-darüşşifâlarından örnekler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. (C.28, S.2), s.430.
- Doğan, N. Ş. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Mübarizeddin Ertokuş. *Ankara: Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1):231-251.
- Durukan, A. (1998) . Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*, S.27 (s.15-36) Erişim:14.11.2020 <http://www.vgm.gov.tr/vgmdergi/dergiindex.aspx?Id=1>
- Erden, M. (2008). *Göktürk-Bizans İlişkileri*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2001). Selçuklular döneminde Anadolu'da felsefe ve bilim (bir giriş), *Cogito Dergisi* (S. 29), s.152-167.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. Çev. A. Yaran, Ankara: Onur Yayınları.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim ve Öğretim Bunlar arasında Darü'l-Hadislerin Yeri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Gülşen, C. ve N. Gökyer (2011). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İbn-i, B. (1996). El-Evâmirül-Âla'ıye Fi'Umuri'l-Âla'ıye; Selçuknâme, I-II, Çev. M. Öztürk, Ankara: M.E.B. Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri. *Ankara: Osmanlı Medeniyeti Tarihi Dergisi*. (C.II). s.253.
- Kafalı, M. (1997). *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*. Ankara: Kültür Merkezi Yayınları.

- Kaya, Y. K. (1984). *Eğitim Yöntemi (Kuram ve Türkiye'deki Uygulamalar)*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü Yayınları.
- Kayadibi, F. (2020). Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim. Erişim: 27.10.2020 <https://dergipark.org.tr/trdownloadarticle-file101044>.
- Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretim (Medreseler). *Ankara: Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. (C.2, S.5). s.64-65.
- Kırpık, G. (2018). "İlk Türk İslam Devletlerinde Eğitim". R. Turan (ed.). *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. (s. 637-677). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kırpık, G. (2018). Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahilik ve Mesleki Eğitim. R. Turan (Ed.), *"Selçuklu Tarihi El Kitabı"*. (s. 679-688), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1943). Türkiye Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları. *Ankara: Belleten*. (C.VII, S.27). s.379-458.
- Köprülü, M. F. (1984). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara: T.T.K Yayınları.
- Köymen, M. A. (1983). *Selçuklu Kültür Müesseseleri*. Ankara: T.T.K Yayınları.
- Kutlu, İ. /1992). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Konya:1992.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*. Ankara T.T.K. Yayınları
- Küçükdağ, Y. ve C. Arabacı (2004). *Selçuklular ve Konya*. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayını.
- Ocak, A. Y. (1978). Türklerde Fikir ve Düşüncenin Türk Devletlerinin Kuruluşundaki Rolü Tarihte Türk Devletleri. Ankara: A. Ün. Yayınları.
- Pakalın, Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Sarıkaya, Y. (1997). *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul: Z Yayıncılık.
- Sönmez, S. (1992). *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, S. B. Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu (TDK).
- Turan, O. (1947). Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Ankara: Belleten*. (C.XII, S. 42). s. 77.
- Unan, F. (1999). Osmanlılarda Medrese Eğitimi, Osmanlı (Toplum). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Unan, F. (2006). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim, A. Y. Ocak (Ed.), *"Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı"* 1 (s.389-399), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1961). *Osmanlı Tarihi* (C.I, S. 23). Ankara: Başkent Yayınları.
- Yakupoğlu, C. (2018). "Selçuklularda Vakıf Kurumu", R. Turan (Ed.). *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. (s. 559-598). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yavaş, A. (2010). Anadolu Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler. TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz/s.410 Erişim: 18.11.2020 <https://dergipark.org.tr/trendownloadarticle-file157046>
- Wikipedia. (2020). Anadolu Selçuklu Sultanları Listesi. Erişim: 16.11.2020 https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Anadolu_Sel%C3%A7uklu_sultanlar%C4%B1_listesi&oldid=23870886